

CATÀLEG DEL PATRIMONI FESTIU DE CATALUNYA

PROCESSÓ DE VERGES

Memòria documentada sobre la història, característiques actuals, elements i implantació de
la festa

1. Història de la festa

La Processó de Verges és una representació tradicional de la Setmana Santa que reproduïx l'antiga tradició passionística catalana, on conviuen elements d'escenificació teatral a l'aire lliure i de seguici processional, un model ja documentat a Catalunya mitjans del segle XV, tot i que, de fet, la representació unitària de la Passió en llengua catalana, amb diversos intèrprets i amb una escenografia pròpiament teatral ja existeix a l'àmbit cultural català a cavall dels segles XIII i XIV.

L'estructura que ens ha arribat és el resultat del retorn a l'aire lliure de les representacions de la Passió, produït després del Concili de Trento (1545-1563). Així, la Processó de Dijous Sant de Verges és una representació del Misteri de la Passió que s'integra en una forma ritual pròpia de l'Església fora dels temples: les processons, i que en el cas de Verges es troba ja documentada, i adjectivada com un costum, l'any 1666 en un document, concretament un permís per a fer la processó, conservat a l'Arxiu Diocesà de Girona.

El text que es recita a Verges és el més antic dels que s'utilitzen en les Passions catalanes; s'atribueix al frare trinitari Antoni de Sant Jeroni, el qual, a mitjans segle XVIII va revisar, depurar i refondre en un sol text les moltes versions que s'havien popularitzat a partir del Concili de Trento. D'aquest text unificat se'n conserven diverses versions, dues de les quals són les que s'han utilitzat i s'utilitzen a Verges, una publicada a Manresa l'any 1798, i l'altra a Lleida a començaments del segle XIX. El prof. Jordi Roca, a "Verges, la Processó, arrels cap al futur", Arola Ed., Col·l. Post Festum, vol III, Tarragona, 2007, indica com el recitat d'aquests textos, la gestualitat i el moviment escenogràfic dels personatges acredita que a Verges s'han mantingut vigents en bona part les formes de transmissió tradicionals anteriors a l'alfabetització, amb una particular i característica utilització de recursos mnemotècnics -música, mesura del vers, ritme, rima, entonació, pauses, gesticulació-exagerats en benefici de la memòria necessària per garantir la transmissió oral.

Pel que fa a la Dansa de la Mort, element singular de la Processó, no hi ha documentació material anterior a 1915, però diverses evidències derivades de l'anàlisi de la representació actual de la dansa permeten datar-la com a mínim un segle abans, aproximadament. Els professors Francesc Massip i Lenke Kovács, basant-se en l'anàlisi de la iconografia de la dansa, estableixen que la inclusió de la dansa de Verges en el *Via Crucis* i la seva disposició en creu, així com el vestuari i els objectes simbòlics que els esquelets ostenten distancien la dansa de la medievalitat, tot apropant-la al barroc, però que hi ha elements en ella que ens remunten a les danses tardomedievales que es van expandir per tot el territori europeu entre els segles XIV i XV. També expliquen que la tipologia d'indumentària de fons negre amb ossos pintats en blanc, que és la pròpia dels morts de Verges, no apareix documentada a Europa fins a començaments del segle XVI. Tot i amb això, el fet que els simbolismes de la dansa s'adiguin amb els pressupòsits ideològics del barroc no implica necessàriament que la dansa s'hagi de remuntar al segle XVII, ja que la influència del barroc en l'àmbit popular s'allarga ben bé fins al segle XIX. Igualment, el professor Albert Rossich indica com un altre indicatiu de l'antiguitat de la manifestació es troba en les divises que figuren a les banderes. El fet que siguin en llatí i en català i no en castellà, és revelador. L'exclusió del castellà i la presència d'un català prenormatiu fa pensar més aviat en el primer terç del segle XIX, o abans, que ens els dos terços següents. En conclusió, basant-nos en la tipologia d'aquesta dansa a Verges, els antecedents i les manifestacions paral·leles, i els usos lingüístics, podem concloure que amb tota probabilitat ja existia al segle XIX, moment en què tots els aspectes que hem analitzat podien coincidir. Cosa que no exclou que pugui ser encara més antiga.

Amb aquests antecedents històrics La Processó de Verges, que té lloc cada Dijous Sant a aquesta localitat, se'ns presenta no només com una antiga representació del drama de La Passió, sinó com un acte dinàmic i sensible a les aportacions de la història d'un poble que viu en una cultura que evoluciona. En aquest context, la Processó es troba actualment immersa en una etapa de tres anys (2009-2011) en què des de l'Associació de la Processó s'ha encarregat a la seva direcció la realització d'un conjunt de canvis en la seva realització, sense que aquests canvis hagin afectat els elements i les característiques bàsiques i seculares de la celebració.

2. Característiques actuals, elements i implantació de la festa

La Processó de Verges té lloc cada Dijous Sant, però durant tot l'any tenen lloc reunions mensuals per preparar-ne la propera edició, fins que un o dos mesos abans es fa l'assemblea general de l'Associació de la Processó, organitzadora de la festa, la qual n'aprova els possibles canvis o propostes de canvi, i els pressupostos. Existeix, a més, un Consell Assessor integrat pel rector de la Parròquia, l'alcalde i el president de l'Associació de la Processó, els quals, en cas de necessitat i per unanimitat decideixen sobre els temes d'organització.

Al voltant de carnaval surt el full informatiu amb el calendari d'assajos i els papers vacants per als futurs actors de la Passió. Els interessats a fer un paper vacant, es presenten a l'equip de direcció, el qual, a través d'un petit casting cobreix aquests papers. Un cop hi ha els papers triats es comencen els assajos. Els canvis d'actor solen produir-se de manera natural, per raons d'edat o per propia decisió de l'actor; els papers curts solen ser més variables, mentre que els més difícils d'interpretar es mantenen durant més anys. Les Manages i la Dansa de la Mort tenen el seu propi reglament, que en regula el funcionament, l'accés i, en el cas de Les Manages, la promoció interna des de manaja a tabaler o capità. Els integrants de la Dansa de la Mort han de demostrar la seva capacitat per "saltar" bé, i tenir les mides adequades als vestits de què es disposa. Els nens van canviant en funció del seu creixement natural, i els adults canvien cada sis anys, per tal de donar pas a altres persones que s'hi vulguin integrar.

Durant el mes anterior a la celebració de la Processó, es munta el cadafal, es prepara la plaça, es planxen i cusen els vestits i s'assaja. Els tres dies anteriors al Dijous Sant es fan els assajos generals, ja amb llum i so.

Els actes del dia de la Processó, Dijous Sant, comencen amb la celebració litúrgica pròpia d'aquesta diada, finalitzada la qual les Manages entren a l'església i fan una reverència col·lectiva a davant de l'altar. Aquest acatament, que commemora l'antiga vetlla del Sepulcre, és actualment el primer acte de la celebració vergelitana. Seguidament, a les 5 de la tarda comença la desfilada de les Manages. El Quadre de Manages -armats o soldats romans, que a Verges, excepcionalment, es coneixen amb el substantiu femení "manages"- està format per 6 tabalers, 5 trompetes, i 48 manages, amb 6 capitans, 2 abanderats petits, 2 abanderats grans i 1 que porta l'àliga/SPQR. Les Manages vesteixen actualment un uniforme de legionari romà del segle I, basat en el coneixement històric d'aquest tipus de vestimenta militar, que va substituir a finals dels anys 50 del segle passat la indumentària tradicional que caracteritzava les representacions dels soldats romans a Catalunya. A l'hora esmentada surten en formació i duen a terme una desfilada per diferents carrers executant, a més, les figures anomenades sardanes, creuaments i d'altres, en fila de 2 o de 4 depenent dels carrers per on passen i si van en pas llarg -que s'utilitza per la desfilada i les exhibicions- o pas curt -més lent i solemne, que s'utilitza en el seguici processional-. Les Manages recullen els diferents passos o misteris, situats a diferents llocs del poble i que han estat preparats, netejats i guarnits floralment pels veïns, i els acompanyen fins a

l'església. Actualment els misteris són: l'Assotament o "Pistolets", el Natzarè, la Dolorosa i la Pietat. Aquesta operació de desfilada i recollida de misteris dura unes dues hores -de 5 a 7-, i és el preàmbul de l'inici formal de la Processó, que tindrà lloc a la nit.

El marc propi de la Processó de Verges és l'entramat urbà de la població; el casc històric medieval facilita l'ambientació de la festa, i s'aprofita l'espai escènic de la plaça Major i el decorat natural de les muralles i torres de fortificació de la vila medieval. A la plaça Major ja s'ha instal·lat un gran cadafal on es representaran els passatges inicials del drama, fins la condemna de Jesús. La resta de l'espai festiu són els carrers i places del casc antic, per on es mou la processó que s'inicia en el moment en què Jesús és condemnat.

A les 10 de la nit, a la plaça Major comença la representació, damunt del cadafal col·locat al centre de la plaça, amb el públic col·locat a banda i banda, deixant un passadís central que serveix d'entrada i sortida dels actors. A aquesta hora, el públic que hi assisteix -unes 1500 persones- ja omple la plaça de gom a gom. Les entrades que cal comprar per assistir a aquesta representació, costen actualment entre 18 i 20 €. Les escenes que es representen a la plaça són:

- La Samaritana
- El Ram o entrada de Jesús a Jerusalem
- El Sant Sopar
- El Sanedrí o venda de Jesús

En aquest quadre, un cop Judes ha venut Jesús, demana soldats als rabins per anar a prendre'l. En aquest moment entren per un dels laterals de la plaça els jueus amb pals, cadenes, teies enceses i una cohort de manages amb tambors i trompetes, puguen a l'escenari i allà es forma una comitiva que surt per l'altre lateral amb l'objectiu d'anar a prendre Jesús. Aquest recorregut s'anomena "anar a agafar Déu". Quan aquest grup marxa de la plaça, aquesta queda en silenci i penombra, i fa la seva entrada la Dansa de la Mort, que creua l'escena en la mateixa direcció de la turba que l'ha precedit, com a símbol premonitori dels fets que es representaran a continuació.

- La Dansa de la Mort
- La Presa o l'hort de Getsemani
- La Condemna per part de Pilat

Un cop Jesús condemnat, comença l'itinerari pels carrers. Jesús surt de la plaça amb la creu a coll rodejat de manages i jueus i va cap a la plaça de l'Església Parroquial de Sant Julià i Santa Bassilissa, on es comença a formar la Processó.

L'ordre de la Processó anirà canviant perquè a mesura que avança es van incorporant personatges. Un cop tots els personatges s'han incorporat l'ordre de la Processó és el següent:

- Els Apòstols
- El Pelegrí o cec

Aquest personatge, encarregat d'anunciar al públic la representació dramàtica que estan a punt de presenciar, entronca directament amb els que feien la mateixa funció en les representacions de teatre medieval, per tal de captar l'atenció del públic i el seu silenci. S'incorpora a la Processó després de la representació del miracle de la curació del cec, que anteriorment realitzava el Jesús dels Apòstols. Actualment, en haver-se suprimit aquest personatge, el cec ha d'esperar-se en un lloc concret –que és el lloc on també es

representarà la primera caiguda- fins l'arribada de Jesús amb la Creu per, un cop realitzat el miracle, dirigir-se per entre mig de la processó fins el lloc que li correspon, mentre va recitant uns versos d'introducció.

-La Creu dels Improperis

-La Samaritana,

-Jesús i els lladres amb la creu acompanyats pel jueus -que l'insulten i l'escupen constantment- i envoltats per les manages. En el moment de les caigudes de Jesús, jueus i manages fan la figura coreogràfica anomenada "sardana" –roden saltant- al voltant de Jesús caigut.

-Les Tres Maries

-La Verònica

La Samaritana i la Verònica van acompanyades per un grup de nens i nenes menuts - "angelets"- i de vestes, vestits tots ells amb túnica blanca.

-Les Filles de Jerusalem o "ploraneres"

Tots aquests personatges s'incorporen a la processó en diferents moments i llocs del recorregut, quan es troben amb Jesús portant la creu i els jueus que l'envolten, instants en els que es desenvolupa la representació dramatitzada amb el recitat dels versos corresponents a cada situació.

-La Dansa de la Mort

-Els misteris que les manages han anat a buscar a la tarda: l'Assotament, el Natzarè, la Dolorosa, acompanyada per un cor, conegut a Verges com "l'Stabat" que interpreta un Stabat Mater. L'antiga melodia d'aquest cant, inicialment interpretat per dues veus masculines, va ser arranjada, mantenint la línia melòdica original, pel compositor local Joaquim Ferrer a finals de la dècada de 1950, i actualment és interpretat per un cor mixt acompanyat per dues flautes travesseres i un fiscorn. Tanca el grup de misteris, el de la Pietat. Tots aquests misteris són portats sobre una estructura amb rodes excepte la Dolorosa, que és portada a pes de braços per vuit noies solteres de Verges, que es van rellevant de quatre en quatre.

-El Sant Crist, que és portat per un home, a pes de braços i amb diferents relleus. Aquesta imatge, igual que els misteris que la precedeixen van acompanyades, cadascuna, per un grup de vestes.

-La Banda de música, que tanca la Processó.

Als carrers per on passa la processó l'enllumenat públic es baixa d'intensitat i queden sota l'efecte de les torxes que han posat la gent del poble el mateix dijous al matí. Excepcionalment, en alguns carrers -el carrer dels cargols i darrerament alguns altres per on circula la processó a continuació d'aquest- enlloc de torxes els veïns hi posen closques de cargols que s'omplen amb oli i un ble. Aquestes closques es claven a les façanes de les cases amb una pasta d'aigua i cendra i s'encenen al pas de la processó. Segons han explicat, des de l'Associació de la Processó, aquesta il.luminació s'ha fet des de "sempre", i no hi ha documentació antiga que en parli.

El recorregut pels carrers acaba a la pujada de l'església, i a partir d'aquí, els jueus, les manages, Jesús, les Tres Maries i el cor van a la plaça de l'església, on s'escenifica la Crucifixió i es representa el quadre escènic de la Pietat i acompanyat del cant de l'Stabat Mater. Simultàniament, La Dansa de la Mort entra a l'església, va fins l'altar i fa una

reverència –rendiment- al Santíssim. Aquests dos actes simultanis posaven punt i final a la processó fins l'any passat. Actualment, la Dansa de la Mort, segueix fins a la plaça de l'Església i, al peu de les escales on s'han escenificat la Crucifixió i la Pietat, executa una nova reverència amb la qual finalitza definitivament la Processó del Dijous Sant.

L'escenari es deixa, perquè l'endemà –Dissabte Sant- a les 5 de la tarda es fa la Processó dels Petits, una eina bàsica per assegurar les formes de transmissió tradicionals, ja que en el que els petits executen amb voluntat d'imitar els grans, es produeix una transmissió per mimesi de diccions, gestos i moviments escènics que després tindran continuïtat quan els petits passin a la processó dels grans.

Durant els dies previs i bàsicament els dies de setmana santa, guiats per un grup de joves que els ajuden a assajar, tots els nens i nenes que ho desitgen, de 2 fins a 12 o 13 anys van fent els preparatius. Amb vestits i materials vells o aprofitats i d'altres comprats o fets especialment, es representa a la plaça i pels carrers, amb uns textos resumits, una part del que els grans han fet el Dijous Sant. Amb petits canvis que es poden produir algun any en funció de la quantitat de nens i nenes disponibles, el guió és el següent:

A la plaça es representen els quadres de la Samaritana, el Ram, el Sanedrí, el Sant Sopar, l'Hort de Getsemaní i Ponç Pilat o la Sentència. Seguidament es forma la processó, en què, amb un recorregut més curt que el dijous, es representen únicament les escenes de la primera caiguda.

L'ordre de la processó, és el següent: Jesús i els Apòstols, la Samaritana, amb angelets, l'Àngel de l'Hort, amb angelets, el Pelegrí, Jesús portant la creu, amb jueus i manages, la Dansa de la Mort, les Tres Maries, la Verònica, amb angelets, i les Filles de Jerusalem. La Processó dels Petits acaba a la plaça de l'Església, amb la reverència de la Dansa de la Mort davant del portal de l'església.

ELEMENTS DE LA PROCESSÓ DE VERGES: LA DANSA DE LA MORT

La Dansa de la Mort és un quadre simbòlic de característiques ancestrals i úniques, integrat dins d'una representació tradicional secular com és la Processó de Verges. Actualment, componen la dansa deu personatges. Secularment, els personatges de -com diuen a Verges- "la Mort" són tots masculins, organitzats de la següent manera:

En primer lloc hi va un grup de cinc persones -dos adults i tres nens- que fan d'esquelets dansaires –saltadors, com en diuen a Verges-. Vesteixen mallots negres sobre els quals hi ha pintats els ossos d'un esquelet humà, com també als guants i espadenyes negres que duen. Al cap porten un casc en forma de calavera. Els personatges que integren aquest quadre són: Al davant, la Dalla, capdanser del grup, que és un esquelet adult; porta una dalla amb la inscripció "Nemini Parco". Al seu darrere s'hi situa la Bandera, representat també per un esquelet adult situat com a eix central de la dansa; és el portador de l'anomenada "bandera de la Mort", una bandera negra amb la inscripció "lo temps es breu" i amb una calavera i dos ossos pintats. Als seus flancs s'hi situen els Platets, dos esquelets infants que porten un platet amb cendra, i al darrere del grup el Rellotge, un altre esquelet infant que porta un antic rellotge sense busques.

A poca distància els segueix un altre grup de cinc persones que no "salten". En primer lloc hi va el Tabal, al so del qual els esquelets dansaires executen la dansa. Al seu costat hi van dos infants amb sengles torxes. Al darrere d'aquests tres personatges hi van dos adults amb torxes, que tanquen tot el quadre. Aquests darrers cinc personatges vesteixen túnica negra i caputxa lila, amb guants i espadenyes negres amb els ossos pintats i casc

en forma de calavera. Els personatges portadors de torxes van ser incorporats al quadre de la Dansa de la Mort l'any 1955.

Els esquelets dansaires es disposen en forma de creu, i encapçalats pel que porta la dalla, evolucionen de manera lineal en el sentit de la Processó, tot i que els seus moviments individuals són de tipus circular. La Dalla fa una volta de 360 graus a cada salt, i avança d'esquena. Els demés esquelets dansaires avancen girant 180 graus a cada salt.

L'esquema rítmic que marca el tabal és molt simple i coincideix amb certs toc de difunts propis de la localitat. És un ritme de compàs ternari, que dóna la seqüència de sal següent: un temps marcat llarg, seguit de dos temps curts i d'un silenci equivalent als temps curts. Aquesta seqüència es repeteix indefinidament fins que un repic continuat indica una pausa en la dansa.

3. Fonts de consulta

Jordi Roca: "Verges, la Processó" Arola Editors, Col·l. Post Festum, III, Tarragona, 2007.

Jordi Roca "La Processó de Verges", Diputació de Girona, Quaderns de la Revista de Girona, núm. 4, Girona, 1986

Article "Processons, cercaviles i seguicis", de J. Soler Amigó, a "Les Festes a Catalunya", Ed. 92 i Generalitat de Catalunya, Col·lecció Som i Serem, núm.13, Barcelona 1999

Albà, Josep "La Processó de Verges" a "Les Festes. a Catalunya", Ed. 92 i Generalitat de Catalunya, Col·lecció Som i Serem, núm.13, Barcelona 1999.

Informe de l'ajuntament de Verges.

Informe sobre la dansa de la Mort del Sr. Albert Casabó.

Informacions orals facilitades pel Sr. Antoni Casabó, president de l'Associació de la Processó.

Barcelona, 6 de setembre de 2010